

KAMBAG‘ALLIK - IJTIMOY-IQTISODIY MUAMMO

Asqarova Adolatxon Mamatxonovna

E-mail: adolathonaskarova0@gmail.com

Farg‘ona davlat Universiteti
sotsiologiya kafedrasida o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdagi kambag‘allik xalqaro hamjamiyatda kambag‘allikni belgilashning chegaralari, yondoshuvlar hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini va O‘zbekistonda kambag‘allikning statistikasi hamda unga qarshi kurashda xorijiy tajriba bilan birgalikda aholining iqtisodiy tafakkurini, munosabatini o‘zgartirish kabi qarashlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kambag‘allik, YaIM, o‘rtacha ish haqi, kambag‘allik chegarasi, iste‘mol savatchasi, iqtisodiy tafakkur.

Ingliz yozuvchisi va shoiri Oskar Uayld “**Jamiyatda boylarga qaraganda pul haqida eng ko‘p o‘ylovchi sinf bu – kambag‘allardir. Zero, ularda puldan boshqa o‘ylaydigan narsaning o‘zi yo‘q. Kambag‘allikning muammosi ham aynan shundadir**”, deb aytganida naqadar haq edi.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti turli moliyaviy-iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy inqirozlarning kuchayishi, mamlakatlar o‘rtasida turli savdo urushlarining avj olishi natijasida dunyo mamlakatlari o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy aloqalarning cheklanishi kabi jarayonlar bilan tavsiflanadi. Buning natijasida esa, dunyoning ko‘pgina milliy iqtisodiyotlarida YaIM o‘sishining sekinlashuvi, real daromadlarning pasayishi, ijtimoiy tabaqalanishning chuqurlashuvi va qashshoqlikning ortishi kuzatilmoqda. Kambag‘allik haqida so‘z yuritganda, u bitta inson uchun tegishli bo‘lgan muammo emasligini anglab yetishimiz lozim. Kambag‘allik jamiyat va iqtisodiyotda bir qator salbiy jarayonlarni yuzaga keltiradi. Kambag‘allik bir qator ob‘yektiv va sub‘yektiv sabablar tufayli tug‘ilishning ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Kambag‘allar yetarlicha ta‘lim olish imkoniyatiga ega bo‘lmaganliklari bois, malaka va kasbiy ko‘nikmalari past xodimlar safini to‘ldiradilar. Jamiyat uchun zarur bo‘lgan kasb egalari, xususan o‘qituvchi va shifokorlar yuqori daromadga ega bo‘lish maqsadida o‘z ish joylarini tashlab boshqa faoliyat turlari bilan shug‘ullanishga majbur bo‘ladilar. Kambag‘allik jinoyatchilikning o‘sishiga olib keladi, chunki tirikchilik qilish uchun insonlar daromad topishning noqonuniy yo‘llaridan ham foydalanishga majbur bo‘ladilar. Kambag‘allik jamiyatda daromadlarning keskin tabaqalanishiga va ijtimoiy

ziddiyatlarning chuqur ildiz otishiga sabab bo'ladi. Kambag'allik chegarasi kuniga 1,90 dollar etib belgilangan bo'lsa-da, har bir mamlakat o'zining rivojlanish darajasi va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, kambag'allik chegarasini belgilaydi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida agar insonning daromadlari o'zi istiqomat qilayotgan mamlakatdagi o'rtacha ish haqining 60%idan kamroq qismini tashkil etsa, u kambag'al insonlar sirasiga kiritiladi. Dunyoning ko'pchilik mamlakatlarida kambag'allik chegarasi deyilganda, yashash minimumidan past darajadagi daromad chegarasi tushuniladi. Yashash minimumi – inson salomatligini saqlash va uning hayotiy faoliyatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat, nooziq-ovqat mahsulotlari va xizmatlarning eng kam to'plamlarini, shuningdek, majburiy to'lovlar va yig'implarni o'z ichiga olgan iste'mol savatchasining qiymat bahosini ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, yashash minimumi insonning eng zaruriy ehtiyojlarini qondira olmaydigan yoki kambag'allik qashshoqlik bilan almashinuvchi chegarani aks ettiradi. Sodda qilib aytganda, iste'mol savatchasi – muayyan vaqt davomida inson hayoti va uning salomatligini saqlash uchun zarur mahsulotlar, tovarlar va xizmatlarning eng kam to'plamidir. Hamma ovqatlanishi, kiyinishi, kommunal va boshqa xizmatlar haqini to'lashi, zarur dori-darmonlarni xarid qilishi lozim va hokazo. Bularning bari mahsulotlar savatchasini butlash uchun asos hisoblanadi. Uning ma'lumotlaridan, o'z navbatida, tirikchilik uchun zarur eng kam miqdorni (iste'mol savatchasining qiymat bahosini) belgilash uchun foydalaniladi.

Iste'mol savatchasi quyidagilarning miqdorlarini belgilash uchun hisob-kitobga asos bo'lmog'i lozim:

1) eng kam ish haqi va pensiyalar;

2) bazaviy ijtimoiy to'lovlar: ishsizlik, bolani parvarishlash, boquvchisini yo'qotganlik nafaqalari, stipendiyalar va boshqalar

Iste'mol savatchasiga kiruvchi tovarlar va xizmatlar to'plami har bir mamlakatda turlicha. Uning tarkibi davlat darajasida belgilanadi va ko'plab omillar – tabiiy iqlim sharoitlari, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi, oziq-ovqat tovarlarini ishlab chiqarish xususiyatlari, tovarlar va xizmatlarning haqiqatda iste'mol qilinishi va boshqa omillarga bog'liq bo'ladi.

Yashash minimumi juda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Undan eng kam ish haqi, pensiya va nafaqalarni belgilash, davlat va mahalliy byudjetlarni hisob-kitob qilish hamda ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqishda keng foydalaniladi.

Jahon bankining qashshoqlikni kamaytirish bo'yicha har ikki yilda e'lon qilinuvchi hisobotiga ko'ra, dunyo aholisining deyarli 46%i (3,4 milliard kishi)kuniga 5,5 dollardan kamroq mablag'ga kun kechiradi. 1,9 milliarddan ortiq kishi esa (dunyo aholisining 26,2%i) kuniga 3,2 dollardan kamroq mablag' hisobiga kun kechiradi. Kuniga 1,90 dollarga kun kechiruvchi eng qashshoq aholining ulushi dunyo bo'yicha

10% gacha qisqargan bo'lsa-da, hanuz dunyoda kambag'allikni kamaytirish muammosi o'z ahamiyatini yo'qotganicha yo'q.¹

O'zbekistonda ham shu paytgacha yashash minimumi haqida so'z yuritilmagan. Dunyoning aksar mamlakatlarida esa bu tushunchadan amaliyotda keng foydalanib kelinadi. Mamlakatimizda "kambag'allik" va "qashshoqlik" tushunchalarining o'rniga "kam ta'minlanganlar" tushunchasi ishlatib kelindi. Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 27-fevral kuni tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar bo'yicha videosektor o'tkazdi. Unda Prezident xalqning real bandligini ta'minlashga qaratilgan barcha harakatlarni qo'llab-quvvatlash lozim ekanligi haqida gapirdi. "Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, 12–15 foiz yoki 4–5 million aholimiz kambag'al. Bu ularning bir kunlik daromadi 10–13 ming so'mdan oshmayapti, degani. Yoki bir oilada mashina ham, chorva ham bo'lishi mumkin, lekin bir kishi og'ir kasal bo'lsa, oila daromadining kamida 70 foizi uni davolashga ketadi. Xo'sh bunday oilani o'ziga to'q deyish mumkinmi? Prezident sifatida meni odamlarimizning ovqatlanishi, davolanishi, bolalarini o'qitishi, kiyintirishi kabi hayotiy ehtiyojlari nima bo'layapti, degan savol har kuni qiynaydi", — degan edi Shavkat Mirziyoyev.²

Prezident Shavkat Mirziyoyev topshirig'i bilan Kambag'allik darajasini o'rganish bo'yicha kuzatuvlar tashkil etildi. Mazkur topshiriqlarning ijrosini ta'minlash maqsadida, Davlat statistika qo'mitasi tomonidan maqsadli va manzilli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, joriy yilning 18-may kuni tajriba tariqasida Andijon viloyatining Xonobod shahrida yashovchi aholini to'liq qamrab olgan holda kambag'allik darajasini o'rganish bo'yicha kuzatuvlar tashkil etilmoqda. Shaharda 14 ta mahalla fuqarolar yig'inlari mavjud bo'lib, ulardagi aholi soni 2020-yil 1-aprel holatiga 42,6 ming kishini hamda oilalar soni 10992 tani tashkil etdi.

Davlat statistika qo'mitasi boshchiligida tuzilgan maxsus komissiya tomonidan ayni paytda mazkur tadbirni yuqori saviyada tashkil etish uchun bir qator ishlar olib borilmoqda. Jumladan, kuzatuv so'rovnomasini zarur miqdorda chop etish, kuzatuvga jalb etiladigan ro'yxatga oluvchilar (intervyuerlar) va nazoratchilar (supervayzerlar)ni o'qitish ishlarini tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, kuzatuvlarni belgilangan hududlarda o'tkazilishi va kuzatuv natijalari bo'yicha to'ldirilgan so'rovnoma ma'lumotlarining o'z vaqtida markaziy serverga kiritib borilishini ta'minlash masalalari kun tartibiga qo'yildi.

¹ Worldbank.org

² www.gazeta.uz/uz/2020/02/27/qashshoqlik.

Kuzatuvlarni amalga oshirishda 10 ta guruhdan iborat, Andijon viloyat statistika boshqarmasi xodimlaridan tashkil topgan jami 10 ta instruktor, 50 ta intervyuer hamda ma'lumotlarni elektron bazasini shakllantirish uchun 8 ta operatorlar birlashtirilgan.¹

Amerikalik iqtisodchi Jeffri Saks o'zining "Kambag'allikning intihosi" deb nomlanuvchi kitobida jamiyatning kambag'allik changalidan qutulishiga imkon beruvchi kapitalning 6 ta turini ajratib ko'rsatgan: inson kapitali, ishbilarmonlik kapitali, infratuzilma, tabiiy kapital, ijtimoiy o'rnatilgan kapital va bilimlar kapitali.

Saksning fikricha, davlat eng avvalo, o'zining barcha kuch va imkoniyatlarini inson kapitaliga investitsiyalar (sog'liq, ta'lim, oziq-ovqat), infratuzilma (yo'llar, kommunal xizmat ko'rsatish, ichimlik suvi, atrof-muhit muhofazasi va sanitariya), tabiiy kapital (bio xilma-xillik va ekotizimlarni saqlab qolish), ijtimoiy o'rnatilgan kapital (samarali davlat boshqaruvi, sudlov tizimi, huquqni muhofaza qilish idoralari) va bilimlar kapitali (jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi turli soha va tarmoqlarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini qo'llab-quvvatlash)ni kiritish tarzida yo'naltirishi lozim.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, mamlakatimizda kambag'allikka qarshi kurashishning eng to'g'ri yo'li bu – fuqarolarning iqtisodiy tafakkurini o'zgartirishdir. Fuqarolarning iqtisodiy tafakkuri va iqtisodiy tarbiyasi o'zgaras ekan, kambag'allik tuzog'idan chiqishimiz juda mushkul. Kambag'allikni qisqartirish uchun davlat tomonidan ajratiladigan mablag'lar miqdorini ko'paytirishimiz, tadbirkorlarga turli imtiyoz va yengilliklar taqdim qilgan holda, ularni keng ko'lamli xayriya ishlariga jalb qilishimiz mumkin. Ammo bunday tadbirlarni amalga oshirish bilangina jamiyatda kambag'allik muammosini bartaraf qilishning deyarli imkoni yo'q. Bunday tadbirlar aholining yashab qolishiga, shunchaki kun kechirishiga zamin yaratsa-da, kambag'allik changalidan qutulib chiqishga imkon bermaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

- 1) Jahon bankining rasmiy web-sayti: Worldbank.org
- 2) www.gazeta.uz/uz/2020/02/27/qashshoqlik.
- 3) Davlat statistika qo'mitasi, Axborot xizmati.2020y
- 4) Sof.uz rasmiy sayti. Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi Akmal Abduvohidovning "Kambag'allikka qarshi qanday kurashiladi?" tahliliy maqolasi.

¹ Davlat statistika qo'mitasi, Axborot xizmati.2020y